

כפר חנניה / כפר ענאן

בין שנת 1187 לשנת 1214

כפר חנניה, מס' 1

25 --- תצל! הדה! אליהוד והוא¹ מבעלי
בתים גרת עליה שידה פי כפר חנן ועוצר וטולב
אבנה ללקתל בלא דנב להם אילא גור
וחמס. וערפוה אצחאבנא אהל אלקדס וערפו

שוליים

אבנה וביתוה אנה מן הנותנים ולא מן הלוקח[ח]נים ומאולי תפצל במסאעדתה ונכסב
אלאתר.

מקור: TS, 13 J 21, f. 5

פורסם: גויטיין, התימנים, עמ' 132-133.

תרגום

25 --- מגיע אליך יהודי זה נושא המכתב,² והוא מבעלי
הבתים שבאה עליו צרה בכפר חנן,³ והוא עונה ובנו נתבקש
להריגה ללא עוון בכפם, אלא היה זה מעשה עושק
וחמס. חברינו אנשי ירושלים מכירים אותו ויודעים

שוליים

את בנו ואת משפחתו, שהוא מן הנותנים ולא מן הלוקחים, ומן הראוי שתשתדל לעזור לו, ותהיה לנו זכות.⁴

ספרות: א' ריינר, טבע וארץ, כג (תשמ"א), עמ' 181.

- 1 אולי צריך לקרוא "אליהודי הוא".
- 2 כותב המכתב הוא ר' אברהם התימני מירושלים (ראה עליו, הערך "ירושלים", מס' 30, הערה 3), והנמען הוא אליהו בן זכריה הוא אבו אלפרג' ישועה, איש אלכסנדריה (ראה עליו, שם מס' 56, הערה 1), שהיה דיין בפסטאט. וראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 31, שם נדפסו קטעים נוספים מן התעודה שלפנינו.
- 3 מכאן, כי בכפר חנניה (כפר ענאן, חנן) היה יישוב יהודי במפנה המאה הי"ב. ברסלבי ייחס רשימת עניים שבה נזכרת "אלמנת בן אלענאני", "אלמנת בן איש כפר ענאן", למאה הי"א משום שסבר, כי בכפר חנניה לא היה יישוב יהודי במאה הי"ב. ראה: י' ברסלבסקי, "רשימת עניים בגניזה וכפר חנניה", לחקר ארצנו, עמ' 75-83. בכך חלק ברסלבי על מאן, שייחס מכתב ששלחה אישה מביזאנטיון, הנוכרת אף היא ברשימה הנ"ל של עניים, לתקופת הרמב"ם. ראה: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 306-307. עורכי ספר היישוב, ב, הערך "כפר חנניה", ובן-צבי הלכו בעקבות ברסלבי (וראה להלן). ואולם, לאור התעודה שלפנינו נשמט בסיס תארוכו של ברסלבי. אמנם אין בכך כדי לאחר את רשימת העניים בוודאות, אך עם זאת מותר לקבוע, כי התעודה הקדומה ביותר המעידה על יישוב יהודי בכפר חנניה היא לפי שעה ממפנה המאה הי"ב, ומכאן שאפשר לייחס את רשימת העניים ואת המכתב מביזאנטיון למאות הי"ב-הי"ג. וראה: מ' גיל, "סקירה על המחקר ההיסטורי בכתבי הגניזה", ידיעון האיגוד העולמי למדעי היהדות, 22 (תשמ"ג), עמ' 21. גיל טוען, כי השם "ענאני" פירושו "קראי", ולא בן כפר חנניה, כפירושו של ברסלבי. אך הדבר אינו משתמע מן הטקסט, שכן רוב התארים בו מתייחסים למקומות ולמקצועות. זאת ועוד, אילו משמעות התואר "ענאני" היה "קראי", היה צריך להיות "אלענאני", ולא "בן אלענאני". וראה: בן-צבי, שאר ישוב, עמ' 123-131; ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 216-222; וראה שם גם על-פי המפתח; כן ראה: צ' אילן, טבע וארץ, כב (תש"ם), עמ' 238-244. השם כפר חנן, שהוא שם נדיר, אינו אלא התאמת המסורת העברית (כפר חנניה) לשם הערבי (כפר ענאן / כפר חנן). בדרך-כלל נקרא המקום בשמו הערבי: כפר ענאן.

4 לפי שעה אין בידנו ידיעות נוספות על המאורע המתואר בתעודה. יצוין רק, כי בעקבותיו עקרו "בעלי הבתים" מכפר חנניה לירושלים. הניסוח הסתמי "הוא מבעלי הבתים שבאה עליו צרה" מאפשר להניח, כי הדברים היו ידועים לנמען. על מצב הבטחון בסביבות כפר חנניה בשלהי המאה הי"ב, ראה ר' אלנבלום, "היישוב הכפרי הפראנקי בארץ-ישראל בתקופה הצלבנית", חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"א, עמ' 253-259.

שנת 1215

כפר חנניה, מס' 2

ומשמ¹ הלכתי וגם [...] בכפר חנניה ראיתי מערה אחת, ובה קבר ר' שמעון בן יוחאי ואשתו ובניו.² ובתוך העיר בית הכנסת שלו, אשר בנה לו בחייו, ושם מתפללין בני העיר עדיין.³

מקור: מכתב ר' מנחם החברוני, עמ' 626.

ספרות: ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 216-217; בן-צבי, שאר ישוב, עמ' 129-130; צ' אילן, טבע וארץ, כב (תש"ס), עמ' 238 ו-244; א' ריינר, שם, כג (תשמ"א), עמ' 181.

- 1 כלומר, משזור.
- 2 בן-צבי העיר, בצדק, כי הכוונה לקברו של שמעון בן חלפתא, שלדברי רבים מרושמי הקברים קבור בכפר חנניה (וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "כפר חנניה", מס' 10 והערה 1 שם).
- 3 את בית-הכנסת של רשב"י בכפר חנניה מזכיר, בין היתר, הנוסע יעקב בן נתנאל, בן המאה הי"ב (וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "כפר חנניה", מס' 1), ובית-הכנסת נזכר שנית ברשימת קברים מן הגניזה משלהי המאה ה"ט"ו (וראה להלן, מס' 4).

שנת 1482, בקירוב

כפר חנניה, מס' 3

בחול המועד של פסח הלכתי בכפר ענן, והוא מגליל התחתון רחוק מצפת יום אחד, ולשם קהל מסתערים כמו שלשים בעלי בתים, רובם כהנים, ולהם בית הכנסת. והמקום שמן ודשן, מלא כל טוב ומעין מים טובים --- והנה, נודע בברור אמתי, כי זה כארבעים שנה¹ באה טענה בין הישמעאלים יושבי כפר ענן ובין יושבי פְּרָדִי², הוא כפר סמוך לכפר ענן פרסה, על דבר המעין הבא מדרך פְּרָאדִי³ לכפר ענן, כל אחד אומרים: לנו המים. והיו יושבי פראדי⁴ רוצים לעכב מרוצת המים היוצאים מגבולם ובא לכפר ענן, וטענתם היתה חזקה, כי ראש המעין יוצא מארצם, ויושבי כפר ענן לא היה להם ראייה, רק טענת חזקה שהחזיקו מימי קדם, עד שהיו בני כפר ענן יוצאים מבית דין חייבים. ובא בחלום ר' אבא חלפתא ליהודי מכפר ענן ואמר לו: תחפשו בקברי⁵ ותמצאו תיבת נחושת, ויש בה שטר כתוב איך קניתי המעיין מנחום איש גס זו,⁴ ולא יוכל שום אדם לעכב מרוצת המים ולהשקות שדהו עד אשר אשקה אני תחלה.⁵ ואתם תקחו השטר ותראוהו למלך ואחר (ר) כן (ך) תחזירוהו למקומו. וכן עשו, חפשו בקברו ומצאוהו, והובא הכתוב ההוא לפני מלך מצרים,⁶ ונצחו בדין בני כפר ענן. בזה הכל מעידים שהוא אמת, והרבה אנשים זוכרים זה המעשה.

מקור: משה באסולה, עמ' 69-71.

ספרות: ראה לעיל, מס' 2.

- 1 ר' משה באסולה ביקר בארץ-ישראל בשנת רפ"ב / 1522. אם נקבל את הדברים כלשונם, התרחש אפוא המאורע המתואר כאן בשנת רמ"ב / 1482, בקירוב.
- 2 פראדיה (ff), מצפון-מזרח לכפר חנניה.
- 3 על מסורת קברו של ר' אבא חלפתא בכפר חנניה ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "כפר חנניה", מס' 1.
- 4 לפי מסורת קדומה קבור נחום איש גמזו באלפראדיה. וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "פראדיה".
- 5 בהסדר המתואר כאן נקבעה זכות-קדימה בשימוש במימי המעיין, ולא בעלות מוחלטת עליהם. דומה, כי בסיפור שלפנינו גם אבא חלפתא מכפר חנניה וגם ר' תנחום מפראדיה הם מעין פאטרונים למקומם.
- 6 בעת ההיא שלט הסולטאן קאית ביי.

שלהי המאה הטי"ו?

כפר חנניה, מס' 4

בכפר ענאן¹ --- בית הכנסת ח[ר]ב: [לר' שמעון בן יוחאי חוץ מהכפר וה]יון [מתפללים היהודים] ... [ש] ... [ו] ... [ה] ... [הישמעאלים בחזק[תם]],
ולחם בית הכנסת שמתפללים בו.²

מקור: TS, K 2169; אילן, מס' 1.

- 1 על המקור ותארוכו ראה המדור "מקומות קדושים", מבוא. הקטע בשלימותו ראה שם, הערך "כפר חנניה", מס' 11.
- 2 משמעותו המדויקת של הקטע אינה ודאית עקב קיטועו הרב, אך דומה, שיהודי כפר חנניה נושלו מחזקתם על בית-הכנסת שהיה להם. בית-הכנסת חרב, ועתה יש להם בית-כנסת אחר. אפשר לקרוא את המשפט בדרך אחרת, ובמקום "והיו מתפללים היהודים" ניתן לקרוא "ישם מתפללים היהודים", אך ראה שם, שם, הערה 3.